

JOSEPH H. H. WEILER

Keresztény Európa

Szent István Társulat, Budapest, 2006. 176 p., ISBN 963 361 873 8

Joseph Weiler new york-i professzor 2003-ban írt könyve¹ nemrégiben jelent meg magyar nyelven a Pázmány könyvek sorozatban. Karunk szervezésében a professzor 2006 decemberében Magyarországra látogatott, és a Magyar Tudományos Akadémián tartott konferencia keretében – más, tekintélyes előadók társaságában – személyesen is bemutatta könyvének fő téziseit.

Bár az Európai Unió alkotmánytervezete mára elnyerte végleges formáját, és elindult – majd megrekedt – a ratifikációs eljárás, a szöveg körüli tudományos viták korántsem jutottak nyugvópontra. Ezek közül a legnagyobb társadalmi visszhangot kétértelműen a preambulum körüli nézeteltérések, egész pontosan a kereszténység vagy a (zsidó-)keresztény kulturális örökség (nem) említésének kérdése váltotta ki, és váltja ki még most is. Jól jelzi ezt, hogy például a ratifikációt megelőző parlamenti vitákban számos tagországban (így Németországban) ez az a pont, ahol a legmarkánsabb a különbség a tervezettel kapcsolatos kormányzati és ellenzéki álláspont között (akkor is, ha ez – legalábbis egyelőre – egyetlen államban sem vezetett az alkotmány elvetésére). A szakmai közélet sem tért még napirendre a kérdés fölött, ma is egymást követik az ezzel foglalkozó tanulmányok.

J. H. H. Weiler könyve ezért mit sem veszített aktualitásából, annak ellenére, hogy első megjelenésekor még nyitott volt a könyv apropóját jelentő preambulum-vita. Az amerikai és európai egyetemeken oktató jogászprofesszor szerző hazánkban elsősorban nemzetközi és európai jogi tárgyú publikációi alapján ismert, de szépirodalmi műveket is alkot. Magyar nyelven önálló műve eddig sajnos nem volt olvasható.

Az itt ismertetendő könyv műfaja alcíme alapján ‘felfedezőút’, egészét nézve klasszikus angolszász típusú esszé, elemző és személyes hangú írás egyszerre. Az utazás célja az európaiság és annak rétegei, az európai identitás, normativitás és spiritualitás kutatása, ennek során pedig az útjelző – magától értetődően – a kereszténység. Objektivitás és szubjektivitás különösen érdekes kettőssége jellemzi az egész művet. Tárgyszerűség a témával kapcsolatosan, hiszen a szerzőtől távol áll mindenfajta elfogultság, lévén maga zsidó vallású – aki a mű elején alapelveként állítja, majd következetesen érvényesíti is az előítélet-mentességet – és tárgyszerűség a szigorú jogász logikában, amelyet az elemzések során használ. Személyesség pedig a stílusban, abban, ahogy az író bepillantást enged magánéletébe, a finom ironiában és humorban. Talán éppen ez a kettősség az, amely olyan meggyőzővé teszi a könyvet.

¹ Eredeti cím: *Un' Europa cristiana. Un saggio esplorativo*. Rizzoli: Milano, 2003. Az ismertetés eredetileg a német kiadás alapján íródott (*Ein christliches Europa. Erkundungsgänge*. Fordította: Franz Reimer, Ernst-Wolfgang Böckenförde előszavával. Verlag Anton Pustet: Salzburg–München, 2004.).

Az európai identitásról szóló okfejtését a szerző az európai kultúra keresztény gyökereinek magától értetődő voltával indítja, hiszen annak empirikus jelei a kontinensen tagadhatatlanok. A preambulum-vitában Weiler szerint az a jelenség tükröződik, melyet „keresztény gettó”-nak nevez. A „gettó” külső falait az a téves, ám széles körben érvényesülő feltevés képezi, hogy a közéletben nincs helye vallásos világnézetnek.

A szerző alkotmányjogi érvekkel cáfolja azt a felvetést, hogy a kereszténység vagy Isten említése az Unió alkotmányában egyes tagállamok alkotmányaival ellentétes lenne. Európa országaiban Franciaországtól Írorszáig a legterőbb megoldások léteznek arra nézve, hogy a nemzeti alkotmányok említést tesznek-e Istenről, a franciák „a büszke laicitásától” az írek Szentháromságra való hivatkozásáig. Mindezekből az a normatív következtetés vonható le, hogy Európában a vallásszabadságot önmagában egyik megoldás sem sérti. A laicitás, az agnoszticizmus („a vallástól való szabadság”) nem azonos a semlegességgel, a laikus alkotmányszöveg nem semlegesebb a többinél.

Weiler a számára legszimpatikusabb, kiegyensúlyozott, mind a vallásos, mind laikus igényeket kielégítő megoldást az új lengyel alkotmányban találja meg: „[...] mi, a Lengyel Nemzet – a köztársaság minden polgára, azok is, akik Istenben, mint az igazság, az igazságosság, a jó és a szép forrásában hisznek, és azok is, akik nem osztják e hitet, hanem ezeket az értékeket más forrásokból eredeztetik, azonos jogokkal és a köz érdekében azonos kötelezettségekkel [...]”.

Az európai alkotmánytervezet preambuluma Thuküdidész-idézettel kezdődik, és más módon is az európai történelemből építkezik. Ennek megfelelően a kereszténységre lehetett volna ideológiamentesen, pusztán történeti alapon is hivatkozni. A szerző alapjogi érvének lényege pedig, hogy Európában ugyanazon alapvető jogokat felvilágosult-humanista és vallásos világnézetre is lehet alapozni. Az európai alkotmány eleve figyelmen kívül hagyja a kettő közül az egyiket, és ez nem felel meg az európai toleráns liberális-pluralista hagyománynak. Weiler saját személyes példájával is tanúsítja, hogy az Európában élő nem keresztény vallású (zsidó, muzulmán) kisebbség számára sem lenne sérelmes a kereszténység említése a preambulumban, hiszen ők is részesei a közös európai kulturális identitásnak. A preambulum-vita háttérében a korunkra jellemző „krisztófóbia” áll, melynek szociológiai, pszichológiai és érzelmi okai is vannak. A „keresztény gettó” belső falait maguk a keresztények építik, amikor – gyakran nem ok nélkül – félnek kinyilvánítani vallásos kötődésüket, többek között magában a preambulum-vitában, de általában a közéletben, vagy éppen a tudomány területén.

Könyve következő részében a szerző az Európai Unió és a kereszténység kapcsolatát elemzi. Az európai integráció történetében a keresztény értékek kulcsszerepet játszottak. A Schuman-nyilatkozatban a külső és a belső béke, a megbocsátás iránti vágy, vagyis a keresztény szeretet és irgalmasság tükröződik, amit az alapítóatyák személyesen is képviseltek.

Az európai integráció céljaival, koncepciójával kapcsolatos gondolkodásban is észlelhető a „kereszténység-deficit”. A szerző II. János Pál pápa *Redemptoris Missio* kezdetű enciklikáját vizsgálja abból a szempontból, hogy melyek azok a keresztény értékek, amelyek Európa jövője szempontjából fontosak lehetnek. Ez az enciklika az egyház missziós küldetéséről szól. A fogyasztói társadalom úgy tekint a vallásra, mint egyfajta „hobby”-ra, a szabadidő eltöltésének módjára. Ezért ma különösen el-lenszenvesnek tekintik, ha az egyház missziós küldetésének eleget téve, téríteni akar.

Intoleranciának, a magánszférába való erőszakos behatolásnak, a más népekre, vallásokra irányuló missziós tevékenységet pedig az európai gyarmatosító törekvések vallásos formájának tartják. Az enciklika mondanivalója azonban mindezzel éppen ellentétes: lényege, hogy az egyház „javaslatot tesz, és semmit nem erőszakol rá senkire.” Az ember szabadsága abban áll, hogy nemet mondhat Istenre, és ezt a szabadságot az egyház tiszteletben tartja. A tolerancia azt jelent, hogy meggyőződésemet nem erőszakolom rá a másokra. Az európai integráció számára pedig éppen ez az, ami követendő: úgy megvalósítani az integrációs célokat, hogy ne sérüljön mások identitása: „Európa javasol, és nem erőszakol rá semmit senkire”.

Weiler megvizsgálja azt a pápai enciklikát, amely „az egyház tanai közül a legközvetlenebb relevanciával” bír az Európai Unió számára, a *Rerum Novarum* századik jubileumán kiadott *Centesimus Annus*-t. A piacról, a gazdaságpolitikáról és az állam szerepéről szóló enciklikának egy Európa szempontjából fontos jellegzetességét emeli ki: a *Centesimus Annus* különleges érzékenységet mutat az emberi méltóság, az emberi létezés anyagiakon túli különböző dimenziói iránt.

Európa „spirituális krízisben” van. Ennek fő oka az Unió politikai struktúráiban, a „demokrácia-deficit”-ben és a piaci szemléletben rejlik. A „fordított regionalizmus”, vagyis az a jelenség, hogy a politikai funkciók mind nagyobb része az Unióhoz kerül, valamint a parlamentáris ellenőrzés hiányosságai együttesen a tagállami kormányok hatalmának erősödéséhez vezet. A polgárok nem érzik, hogy komoly hatással lehetnek az európai döntésekre, egyre nő a politikai passzivitás. Az olyan, egyékesen fellépő csoportok hatalma erősödik, mint pl. a nagyiparé. Az európai döntéshozatal egyre kevésbé áttekinthető. A demokráciadeficit azonban nemcsak az Unió, hanem a tagállamok politikai kultúrájában is felismerhető. Ennek végső oka Weiler szerint az, hogy a fogyasztói mentalitás uralkodóvá válik a politika területén is: a közélet és a szórakoztatás összemosódik, a kép és az elektronikus kommunikáció uralja a politikai diskurzust, a polgár nem több, mint politikai fogyasztó. A krízisre a szerző az említett enciklikákban talál választ, melyek fenntartják az értelem szerepét, nem vetik el a tudományt, a demokráciát, a piacgazdaságot, elutasítják az utópiákat, ugyanakkor nem redukálják az embert az anyagiakra, hanem teljes méltóságában tekintenek rá. Weiler azzal a reménységgel zárja könyvét, hogy az „emberi modernség” megvalósítható az Európai Unióban, s – talán nem is tudatosan – az elhunyt Szent-átya egyik fontos gondolatával: „Az a fontos, hogy ne féljete.”

A kötet függeléke nyolc tagállam alkotmánya, az unió alapjogi chartája és az alkotmány(tervezet) preambuluma részletei, alkalmat adva a forrásszövegek összehasonlítására.

SCHLOSSER ANNAMÁRIA